

ВОЗЕХНИНГ АМИР МУЗАФФАР САРОЙИДАГИ КЕЧИНМАЛАРИ

*Рахматуллаев Нодир Нуритдинович, Тошкент давлат
шарқишунослик университети катта ўқитувчиси*

VOZEH'S EXPERIENCES IN AMIR MUZAFFAR'S PALACE

*Rakhmatullaev Nadir Nuritdinovich, Tashkent State
University of Oriental Studies, senior teacher*

ПЕРЕЖИВАНИЯ ВОЗЕХА ВО ДВОРЦЕ АМИРА МУЗАФФАРА

*Рахматуллаев Нодир Нуритдинович, старший
преподаватель Ташкентского государственного
университета востоковедения*

<https://orcid.org/0000-0002-4350-7675>

e-mail:
rahmatullaevnodir@gmail.com

Аннотация: XVIII асрнинг охири ва XIX аср бошларида Бухоро Ўрта Осиёда диннинг маркази бўлиб, иқтисодий, сиёсий ва маданий ҳаёт анча ривожланган эди. Бухоро амир саройида хизмат қилган Қори Раҳматуллоҳ Возех баракали ижод қилган шоирлардан биридир. Мазкур мақолада Возехнинг амир саройида ўтказган онлари, у ерда учраган машаққатлар, сарой вакилларининг унга нисбатан муносабатлари, саройда кечирган ички кечинмалари хусусида сўз юритилади.

Калим сўзлар: сарой муҳити, тахт, тазкира.

Abstract: At the end of the 18th century and the beginning of the 19th century, Bukhara was the center of religion in Central Asia, and the economic, political and cultural life was very developed. Qari Rahmatullah Vozeh, who served in the Bukhara emir's palace, is one of the poets who created the blessing. This article talks about the moments Vozeh spent in the emir's palace, the hardships he encountered there, the relations of the palace representatives towards him, and his inner experiences in the palace.

Key words: palace environment, throne, tazkira.

Аннотация: В конце XVIII – начале XIX века Бухара была религиозным центром Средней Азии, в ней была высоко развита экономическая, политическая и культурная жизнь. Кари Рахматулла Возех, служивший во дворце бухарского эмира, является одним из знаменитых поэтов. В данной статье рассказывается о моментах, проведенных Возех во дворце эмира, о лишениях, с которыми он там столкнулся, об отношении к нему дворцовых представителей и о его внутренних переживаниях во дворце.

Ключевые слова: дворцовая обстановка, трон, тазкира.

КИРИШ. Возех Бухорода илм билимдони ва истеъдодли шоир сифатида шуҳрат қозонди. Фозилу уламолар унинг лаёқати юқорилиги, кўп фазилати ва шеърини санъатларини эътироф қилардилар. “Унинг шуҳрати, – ёзади Ҳашмат, – барча маконларга овоза бўлгандир, у зеҳнли, табиий хушхулқ

соҳиби бўлган ва илмий иқтидори юқори даражага етган ва таълифот саводи худди қора жавоҳирдай кўзга ташланган, у билан суҳбатлашган одамлар унинг олдида кета олмаганлар” [1].

Возехнинг доврўғи Бухорода кенг ёйилгандан сўнг, унинг ақл-заковати ва

шеъриятда буюк истеъдодли шоир эканлиги Бухоро тожу-тахтининг валиаҳди Музаффар кулоғига етиб боради. Возеҳнинг илмли инсон ва яхши шоир, бироқ ҳар томонлама унутилган эканлигига гувоҳ бўлган Музаффар унга ҳурмат-эҳтиром кўрсатади. 50-йилларнинг охирида Возеҳ бўлажак амир, ўша даврда Кармана ҳокими бўлган Музаффар томонидан суҳбатдош ва сарой аҳли билан бир қаторда саройга таклиф қилинди.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОД. Садр Зиё ўзининг “Тарих” номли асарида ҳам, Музаффархон шоирнинг фозиллиги ва камолотга етган инсонлиги учун саройга ўз хизматига чақирганлиги ҳақида ёзади. Лекин Ҳашмат саройга келтирилганда, Возеҳни биз билан равшанроқ таништиради. У борада шундай ёзади: “...Кармана ҳукуматини шу замин кишилари бошқарган замонда, у анча вақт улар билан дўстона муносабатларга эришди”. Шу аснода айтиш мумкинки, Возеҳ 1853-54 йилларда Карманада валиаҳд бўлиб қолаётган Музаффарга дўстона хизмат қилган ва саройда хизмат қилиш учун келтирилган.

МУҲОКАМА. Шундай қилиб, Возеҳ маълум пайт Карманада сарой аҳли ва дунёвий одамлар ичида яшади. Возеҳ мажбуран саройга келтирилганми ё йўқми, маълум эмас. Бироқ, унинг баъзи ишораларига кўра, бу хизматидан қандайдир умидвор бўлган. Лекин, шоир сарой муҳити билан яқиндан туриб танишгандан сўнг, саройнинг разилона ҳаёти, Музаффар ва сарой аҳлининг ноинсофлиги, шоир кўз ўнгида кун сайин фош бўлаверади ҳамда унинг умидлари аста-секин сўниб боради:

“Ҳосил накарда ҳеч маро нафс орзу,
Восил нагашта ҳеч дили ман ба
муддаое”.

(Мазмуни:

Менда нафс орзуси пайдо бўлмаган
ҳеч ҳам,

Менинг кўнглим буни талаб
қилмаган ҳеч ҳам).

НАТИЖАЛАР. Шоир ғаразли мақсадларни олдига қўйган ва маккорлиги чегара билмаган ҳукмрон зодагонлар орасида яшай олмас эди. Сарой ҳаёти шоирни ҳар томонлама унга қарши бўлган жоҳилу-мутакаббирлар, ҳасадчию-мансабпарастлар ва пулсеварлар каби шахслар билан ҳамсуҳбат ва ҳамкор бўлишга ундади. Уларнинг олдида адабиётнинг фозил аҳли ҳеч қандай кадру-қийматга эга эмас эди. Шунинг учун ҳам, Возеҳ, гарчи уларнинг бойликлари ва мансаблари бўлса ҳам, уларни аслида “эшак”дан ҳам бадтарроқ деб билади:

“Аз хубси нафс масдари сад фитнау
шаранд,

Чун аждаҳо калиди дари ганжу
гавҳаранд,

Дар иддаои рутба зи афлок
бартаранд,

Чун нек бингари, ба ҳақиқат кам аз
харанд”.

(Мазмуни:

Юзлаб солиқчилар нафс асири
бўлганликларидан фитначи-ю қўполдурлар,

Гўё ганжу-гавҳар эшигининг калити
аждаҳодурлар,

Унвон талаб қилишда тақдирдан ҳам
устунроқдурлар,

Гўё яхшироқ қарасанг, ҳақиқатда ҳам
эшакдан ҳам пастроқдурлар).

Бундай кишилар орасида шоир ўзини худди бўри чангалида қолган тулкидай ва ё шер тузоғига тушган ўлжа каби ёлғиз, ғариб ва нотавон тарзда тасаввур қилади. Шоирнинг кетгунига қадар, Музаффар ва одамларининг унга нисбатан ҳурматсизлиги ошиб бораверади. Илмдан беҳабар ҳасадгўйлар шоирнинг фазлу-камолини кўра олмасдилар ва ишининг юксалиб боришини хоҳламасдилар. Айниқса, сунний мазҳаби руҳонийлари шоирнинг шиа мазҳабида бўлганлиги учун, уни доимо таъна қилардилар ва унга озор етказардилар. Барча тазкира муаллифлари Возеҳ хизматини ташлашга туртки бўлган сабабни турлича талқин қилардилар. Возеҳнинг ўзи хизматдан

“арзимас сабабга кўра” четлашганлиги ҳақида ёзади:

“Ба андак васила ... аз файзи чунон мавҳабати кубро ва марҳамати узмо мардуд ва матруд эхроми хирмон баста ба маҳрамияти андуҳ ва малоли анбуҳ ба Бухоро омад ва ҳамон дар маркази аслии хори ва бимикдори қарор герефт”.

(Мазмуни: Арзимас сабабга кўра мен бундай буюклик ва олий неъматлардан маҳрум этилдим, умидсизлик саройини барпо этиб, ғам-ташвишда Бухорога келиб, аввалги хўрланган аҳволимга тушдим).

Садр Зиё қуйидаги матн ва рубоийда бу борада унинг тақдир чархпалагидан шикоят қилганлиги ҳақида шундай ёзади: “Қори Раҳматуллоҳ Возех, муаллифи тазкират уш-шуарои “Тухфат ул-аҳбоб”...ва “Савонех ул-масолик ва фаросих ул-мамолик” буд, дар талоқати лисон ва фасоҳати баён ва жомеияти улум назир ва адил надошт. Амир Музаффар аз ғояти иштихор ва фазлу камолаш ба хидмати дарбори худ муаззаз сохта, дар ин айём бинобар истиғно ва ғурур, ки лозими зоти аҳли хирад ва шуур аст, аз хизмати амир мутанаффир буд. Аз ин жиҳат барои касби беҳжат ва сурур ба хидмати роқими сутур расид. Вай низ озурдахотир ва димоғсухта буд, гуфт:

Эй чарх бәсе ситам ба жонам карди,

Аз фоқою фақр саргаронам карди,

Афганда ба кунжи узлат охир имруз,

Муҳтож ба як порча нонам карди”.

(Мазмуни: Қори Раҳматуллоҳ Возех “Тухфат ул-аҳбоб” ва “Савонех ул-масолик ва фаросих ул-мамолик” тазкираларининг муаллифи эди. Гўзал ва нафис баён этишда ҳамда барча фанларда у беқиёс эди. Унинг билимлари ва маҳорати ҳақида эшитган амир

Музаффар ўз сарой аҳлининг нуфузли хизматчисига айлангирди. Ақлли ва илмли инсонларга хос бағрикенглиги ва ғурури туфайли у амир олдидаги хизматидан ҳазар қилди, шунинг учун қўнғилхушлик қилиш учун бу сатрлар муаллифининг олдига келди. У ҳам хафа эди ва шунинг учун шундай деди:

Эй чарх, жонимга кўп ситам айладинг,
Йўкчилик фақирликдан бошим чиқмас
қилиб қўйдинг,
Дарвишлик ордидан тушиб, охир бугун,
Бир бурда нонга мени муҳтож айладинг).

ХУЛОСА. Бу лавҳадан амир олдидаги хизматидан Возех ўзи воз кечгани маълум бўлади, аммо бунинг сабаби бизга қоронғидир. Аммо, шоир амирнинг саховатидан умид қилиб, жамиятдаги ўз ҳолатини яхшилашга интилган. Бу йилларда “Тавба” шеърдан ташқари у амир Музаффарга бир неча шеър ва қасидалар бағишлади. Улардаги мактовлар ўз бахтсизлигига ишоралар билан тўлади. Феодал зодагонлар Возехга ҳужумларини давом эттириб, уни нонкўрликда, шиаликка мансублиги ва бошқа “жиноятлар”да айблади. 1885 йилда Музаффар вафотидан сўнг, ўғли Абдулаҳад тахтга ўтиради. Абдулаҳад амир бўлгандан сўнг ҳам шоирнинг аҳволи яхшиланмади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Баёз. Қ. №231 / ЎзФА ШИ.
2. Баёз. Қ. №264.
3. Возех. Тухфат ул-аҳбоб фи тазкират ул-асҳоб. Т. №9411 / Салимий таҳрири остида. –Т., 1913-1914. –Б. 277-278.
4. Возех. Тухфат ул-аҳбоб. Қ.№ 2336/1. –В.1456.
5. Садр Зиё. Мажмуаи тазкор ва таворих. Қ.№ 1304.
6. Ҳашмат. Тазкират уш-шуаро. Қ.№ 61.